

УДК 378.011.3-051:62]:614

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ

Сиротюк О.А.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

У статті розкрито формування безпечної поведінки підростаючого покоління, навичок поведінки в небезпечних ситуаціях різного походження, стійкої мотивації щодо безпечної життєдіяльності та здорового способу життя, згідно із законами. Вказано на систему взаємопов'язаних наукових і емпіричних знань, умінь і навичок, що необхідні для формування мотиваційно-вольового, змістовного, операційного компонентів готовності студентів до культури безпечної поведінки.

Ключові слова: поведінка, культура, безпечна поведінка, вольова сфера, безпека життєдіяльності, цивільний захист.

Постановка проблеми. Одним із пріоритетів системи освіти визначено необхідність формування безпечної поведінки підростаючого покоління, навичок поведінки в небезпечних ситуаціях різного походження, стійкої мотивації щодо безпечної життєдіяльності та здорового способу життя, згідно із законами. В умовах нестабільності соціально-економічного і політичного життя країни відбувається стійка тенденція до показників здоров'я дітей. Тому перед навчальними загальноосвітніми закладами виник цілий комплекс нових завдань, що вимагають конкретних і негайних рішень. Найважливішою із них є розробка методичних підходів до формування у дітей звичок здорового способу життя. Провідна роль у вирішенні зазначеної проблеми належить учителю, який усвідомлює необхідність цілеспрямованої діяльності щодо збереження життя й зміцнення здоров'я своїх учнів, спроможний ефективно сприяти формуванню безпечної поведінки підростаючого покоління.

Актуальність проблеми також підтверджуються державними документами про освіту (закон України «Про освіту», Національна доктрина розвитку освіти, закон України про загальну середню освіту, Концепція національного виховання, Концепція позакласної виховної роботи в за-

гальноосвітній школі). Ці документи орієнтують освітньо-виховний процес на здійснення підготовки людини до життя в суспільстві на засадах гуманізму й толерантності, а також підтверджують важливе значення всебічного розвитку особистості як найвищої цінності суспільства.

Аналіз літературних джерел. Методику навчання основам безпечної життєдіяльності розглянуто в дослідженнях С.П. Гвоздій, Л.Г. Горяної, О.В. Жабокрицької, В.В. Нестеренко, Л.А. Сидорчук та ін. Відповідні проблеми знайшли відображення в педагогічних працях видатних учених світового значення (О. Декролі, Дж. Дьюї, Г. Кершенштейнер, Г. Лай, Е. Менман та ін.) та вітчизняних педагогів (К.Н. Вентцель, М.О. Корф, П.Ф. Лесгафт, М.І. Пирогов та ін.). Окремі теоретичні та методологічні питання з формування основ безпечної життєдіяльності відображено в працях В.І. Бабич, М.Р. Батіщевої, Р.Ю. Васильєвої, С.П. Гвоздій, О.В. Жабокрицької, Г.І. Лук'яненко, Т.А. Петухової, О.В. Пуляк, Л.С. Пундик, С.Р. Чернишова, С.В. Яковенка-Глушенкова.

Важливість вказаної проблеми зумовила увагу до неї науковців та педагогів-практиків, що мають безпосереднє відношення до викладання безпеки життєдіяльності у вищих навчальних закладах. Заслужують на увагу дослідження,

Є. П. Желібо, В. В. Зацарного, В. М. Заплатинсько-го, О. І. Запорожця, В. М. Лапіна, З. М. Яремко та ін. Дидактичні та методичні основи формування безпечної поведінки учнів наведені у працях Л. П. Арістової, Ю. К. Бабанського, В. П. Безпалька, М. А. Данилова, В. І. Лозової, Д. Ф. Ніколенко, П. І. Підкасистого, М. Н. Скаткіна, Т. П. Шамової, І. Ф. Харламова.

Ряд дослідників виокремлює чотири етапи у формуванні безпечної поведінки. Першим етапом формування є ознайомлення із загальними нормами, алгоритмами, правилами безпечної поведінки. Студент має знати як потрібно себе поводити в надзвичайних ситуаціях і чому саме так. Другий етап – етап формування ставлень. Вчителю необхідно викликати позитивне ставлення студентів до норм і правил безпечної життєдіяльності, сприяти готовності сприйняти їх як значущі для себе. Третій етап – етап формування поглядів і переконань. Цей етап характеризується сприйняттям і перетворенням норм, правил безпеки, алгоритмів дій в особисте надбання. Четвертий етап передбачає формування спрямованості особистості [3, с. 69].

Мета статті: теоретично обґрунтувати, розкрити педагогічні умови формування культури безпечної поведінки у майбутніх вчителів технологій.

Виклад основного матеріалу статті. Формування безпечної життєдіяльності в умовах навчального закладу є процесом комплексним і повинно відбуватися поетапно, охоплюючи всі періоди. Пов'язані в єдину систему окремі знання, уміння та навички спроможні забезпечити готовність до збереження життя в ХХІ ст. Ця готовність дає змогу забезпечити свою безпеку та побудувати свою життєдіяльність з позиції безпеки суспільства.

Під час формування безпечної поведінки, вчитель не повинен забувати про шкільну періодизацією, щоб можна було визначити особливості підготовки до безпечної життєдіяльності на кожному етапі розвитку за структурними компонентами: мотиваційно-вольових, змістовним, операційним.

Потрібно створювати для студентів формування вольових якостей (самостійності, впевненості у своїх силах, витримки, наполегливості, самоконтролю). Також формувати логічну пам'ять, на основі якої, стає можливим засвоєння як теоретичних знань, так і практичних умінь та навичок – складових змістовного й операційного компонентів готовності, що виявляється у формуванні ставлення до себе, свого життя як до чогось унікального, неповторного; набуття уявлень, умінь і навичок із збереження і зміцнення здоров'я, пожежної й дорожньої безпеки, правил поведінки в побуті, на вулиці, щоб запобігти отриманню побутових травм і зберегти життя.

Вчитель формує готовність до безпечної життєдіяльності, оскільки відбувається засвоєння найважливішої інформації, пов'язаної із забезпеченням власної безпеки, визначаються фундаментальні життєві принципи, відбувається інтенсивна робота над формуванням своєї особистості, виробляється індивідуальний стиль поведінки, розвивається критичність мислення, інтенсивно формується здатність до самопізнання і самосвідомості. Тобто мається основа для формування всіх компонентів готовності до безпечної життєдіяльності.

Безпечна поведінка формується на основі педагогічних умов:

- глибоке і всебічне знання особистості та виявлення його здібностей і нахилів, звичок поведінки і захоплень на всіх етапах його розвитку;
- запобігання негативних явищ, а не боротьба з їх наслідками;
- сформованість мотиваційно-потребової сфери особистості у збагаченні уявлень про безпечну поведінку та усвідомленні правових норм, прийнятих в суспільстві;
- створення безпечних умов середовища в навчальному закладі;
- організація культурно-дозвілєвої діяльності, націленої на закріплення знань, вмінь та навичок безпечної поведінки.

Фундамент безпечної поведінки закладається ще в шкільному віці, що визначає подальший гармонійний розвиток особистості і суспільства в цілому. Згідно з Постановами Кабінету Міністрів України про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти й Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти метою освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» є формування й у подальшому розвиток здоров'я збережувальної компетентності шляхом набуття учнями навичок збереження, зміцнення, використання здоров'я та дбайливого ставлення до нього, розвитку культури особистості та готовності до дій в умовах надзвичайних ситуацій [11; 12].

Завдання вивчення дисципліни передбачає опанування знаннями, вміннями та навичками вирішувати професійні завдання з обов'язковим урахуванням галузевих вимог щодо забезпечення безпеки персоналу та захисту населення в небезпечних та надзвичайних ситуаціях і формування мотивації щодо посилення особистої відповідальності за забезпечення гарантованого рівня безпеки функціонування об'єктів галузі, матеріальних та культурних цінностей в межах науково-обґрунтованих критеріїв прийнятності ризику. Володіючи знаннями, отриманими під час вивчення даної дисципліни, майбутні вчителі в процесі своєї професійної діяльності зможуть не лише сформувати в учнів навички поведінки в небезпечних ситуаціях, а й спрямувати їх до безпечного життя і діяльності. У програмних документах, в дослідженнях із проблеми безпеки життєдіяльності людини, широко використовується поняття «безпечна поведінка», що визначається як система дій або вчинків особистості, спрямованих на забезпечення оптимального рівня її захищеності у всіх сферах життєдіяльності, що характеризує загальне ставлення людини як до власної безпеки та життя і здоров'я, так і оточуючих, екологічно безпечного природного середовища [1, с. 7].

З огляду на те, що одним з напрямів освітніх реформ, котрі проводяться в нашій державі, є підготовка дитини до безпечного життя і діяльності, формуванню навичок поведінки в небезпечних ситуаціях, виникає необхідність розглянути таке поняття, як «формування безпечної поведінки підлітків». Впродовж століть безпека вважалася, перш за все, безпекою нації або держави; зараз же концепція безпеки передбачає безпеку власного існування, стабільність життє-

забезпечення, впевненість у завтрашньому дні, прагнення уникнути несправедливості, гарантію зайнятості, страхування від нещасного випадку тощо, тобто звертає увагу на безпеку людини. Безпека людини – це поняття, що відображає саму суть людського життя, її ментальні, соціальні і духовні надбання. На наш погляд, важливим є визначення безпеки життя людини як стану її повного фізичного, соціального й духовного благополуччя, що визначається внутрішніми (спадковість, фізичне й психічне здоров'я) і зовнішніми (навколишнє природне, антропогенне, техногенне, соціальне середовище) чинниками. На наш погляд, важливим є визначення безпеки життя людини як стану її повного фізичного, соціального й духовного благополуччя, що визначається внутрішніми (спадковість, фізичне й психічне здоров'я) і зовнішніми (навколишнє природне, антропогенне, техногенне, соціальне середовище) чинниками.

У програмних документах, так і в дослідженнях із проблеми безпеки життєдіяльності людини, широко використовується поняття «безпечна поведінка». Безпечна поведінка як своєрідну активність, що не несе в собі небезпеки, захищає людину від небезпеки; не завдає шкоди особистості й природі. Безпечна поведінка підлітків розглядається через поняття «особистісне ставлення до небезпеки», що визначає емоційне сприйняття індивідом загрози (емоційний компонент), що заломлюється крізь призму оцінки ймовірності негативних наслідків (когнітивний компонент) та власної можливості контролювати ситуацію (поведінковий компонент).

Безпечна поведінка як специфічна форма реалізації суб'єкта, що виражена в системі дій або вчинків, спрямованих на забезпечення оптимального рівня захищеності у всіх сферах життєдіяльності. На основі проведеного аналізу «безпечна поведінка» визначається як система дій або вчинків особистості, спрямованих на забезпечення оптимального рівня її захищеності у всіх сферах життєдіяльності, що характеризує загальне ставлення людини як до власної безпеки та життя і здоров'я, так і оточуючих, екологічно безпечного природного середовища.

Провідна роль у вирішенні зазначеної проблеми належить учителю, який усвідомлює необхідність цілеспрямованої діяльності щодо збереження життя й зміцнення здоров'я, спроможний ефективно сприяти формуванню безпечної поведінки підрастаючого покоління. Як озброїти майбутнього фахівця знаннями щодо загальних закономірностей виникнення небезпек, їх властивостей, наслідків їх впливу на організм людини, основ захисту здоров'я та життя людини і середовища її проживання, вміннями, необхідними для розробки та реалізації засобів та заходів здорових і безпечних умов життя і діяльності, бажання і здатності розглядати предмет що вивчається з орієнтацією на школу? Безпека життєдіяльності є важливою ланка сучасного виховання. Уся робота з навчання безпечної поведінки має вестися з урахуванням трьох головних чинників:

1. Вона не має обмежуватися лише навчанням норм та правил поведінки. Їх треба також навчати обачності, вмінню орієнтуватися та швидко реагувати в екстремальних та надзвичайних ситуаціях.

2. Максимальний ефект досягається, якщо навчально-виховна робота ведеться всесторонньо та з урахуванням особливості психіки, їх підвищеної вразливості.

3. Важливе значення має і психологічна готовність дітей до сприйняття відповідної інформації про небезпеку та до практичних дій у надзвичайних ситуаціях. Навчальні дисципліни такі як «Безпека життєдіяльності», «Цивільний захист» та інші є нормативними дисциплінами, що включаються в навчальні плани як дисципліни обов'язкового вибору. Мета вивчення дисциплін полягає у набутті студентами компетенції, знань, умінь і навичок для здійснення діяльності з урахуванням ризику природних небезпек, які можуть спричинити надзвичайні ситуації та привести до несприятливих наслідків на об'єктах господарювання, а також формування в студентів відповідальності за особисту та колективну безпеку.

Володіючи знаннями, отриманими під час вивчення даних дисциплін, вчителі в процесі своєї професійної діяльності зможуть не лише сформувати у студентів навички поведінки в небезпечних ситуаціях, а й спрямувати їх до безпечного життя і діяльності. Процес формування безпечної поведінки відбувається в послідовності певних етапів: – на першому етапі вчитель повинен ознайомити з безпеками, що можуть виникати навколо них та з правилами поведінки у різноманітних небезпечних ситуаціях і що головне – їх попередження; – наступний етап передбачає оволодіння моделями безпечної поведінки, а саме: визначення небезпеки, аналіз її рівня, прийняття рішення відносно алгоритму дій та свідомі дії для її відвертання або зменшення; – третій етап являє собою удосконалення та створення моделей поведінки з урахуванням власних фізичних, психологічних можливостей, досвіду, вмінь та можливостей зміни умов життєвого середовища.

Для реалізації даного процесу запропоновано технологію підготовки вчителів до формування безпечної поведінки. Вона передбачає реалізацію цілемотиваційного, змістового, операційно-діяльнісного, контрольного-оцінного та результативного компонентів. Цілемотиваційний компонент передбачає орієнтацію на роль та місце навчальної діяльності в процесі формування безпечної поведінки. Зазначений компонент спонукає до оволодіння знаннями і способами діагностики, стимулює вольові зусилля щодо подолання труднощів, що виникають під час навчання. Операційно-діяльнісний компонент визначає й характеризує основні засоби, форми та методи діяльності як вчителя, так і студента, спрямовані на більш ефективне досягнення мети – забезпечення безпечної поведінки. Серед них тренінгові ігри, ділові ігри, аналіз та вирішення конкретних ситуацій, розв'язання графічних завдань, завдання дослідницького характеру, проекти тощо [3, с. 59].

Контрольно-оцінний компонент характеризує оцінку, контроль, самооцінку і самоконтроль рівня підготовки до визначеної діяльності з метою їх аналізу формування безпечної поведінки. Зміст компоненту включає методи оцінки рівня підготовки до навчальної чи поза навчальної роботи з безпеки життєдіяльності, виявлення недоліків підготовки для подальшої корекції (розв'язування

педагогічних задач, графічних задач, анкетування, спостереження, бесіди, тестові завдання). Результативний компонент зумовлюється рівнем сформованості готовності до формування безпечної поведінки, який проявляється через сукупність розглянутих вище компонентів [8].

Подальше ознайомлення з сучасними технологіями освіти щодо формування безпечної поведінки сприяє становленню їх компетенції. На думку науковців, однією з ефективних педагогічних технологій є метод проектів. Даний метод являє собою форму навчально-пізнавальної активності, що полягає в мотивованому досягненні свідомо поставленої мети для створення творчих проектів, забезпеченні єдності та наступності всіх аспектів процесу навчання. Л. В. Тополя характеризує поняття «проект» як прототип, ідеальний образ передбачуваного або можливого об'єкта, стану, у деяких випадках – план, задум якої-небудь дії. Дослідник пояснює проект як об'єднану навчально-пізнавальну творчу діяльність, що мають спільну проблему, мету, способи діяльності, узгодженні методи, спрямовані на досягнення загального результату сумісної діяльності [4].

Технологія проектування передбачає розв'язання учнем чи групою учнів якої-небудь проблеми, яка передбачає, з одного боку, використання різноманітних методів, засобів навчання, а з другого – інтегрування знань, умінь з різних галузей науки, техніки, творчості. Метою проектування для вчителя є створення таких умов під час навчального процесу, за яких його результатом є індивідуальний досвід проектної діяльності учня, його продуктивна діяльність. До організації роботи за проектом висуваються такі вимоги:

1. Проект розробляється за ініціативою вихованців (учнів, слухачів). Тема проекту для всього колективу може бути одна, а шляхи її реалізації у кожній групі – різні. Можливе одночасне виконання вихованцями (учнями, слухачами) різних проектів.

2. Проект є значущим для найближчого опосередкованого оточення вихованців (учнів, слухачів) – батьків, знайомих.

3. Робота за проектом є дослідницькою, моделює роботу в науковій лабораторії чи іншій організації.

4. Проект педагогічно значущий, тобто вихованці (учні, слухачі) здобувають знання, будують стосунки, оволодівають необхідними способами мислення та дії.

5. Проект заздалегідь спланований, сконструйований, але разом з тим допускає гнучкість і зміни в ході виконання.

6. Проект орієнтований на розв'язання конкретної проблеми, його результат цікавить споживача. Мета такого проекту звужена до завдання, що розв'язується.

7. Проект реалістичний, зорієнтований на наявні у шкільному та позашкільному навчальному закладі ресурси або залучені на підставі угоди.

Організація учнівських проектів дозволяє в значній мірі урізноманітнити діяльність школярів.

Проекти з безпеки життєдіяльності відрізняються насамперед такими якостями: – тематикою проектів, яка спрямована на виховання в учнів бережливого, дбайливого та усвідомленого ставлення до власного здоров'я як однієї з найвищих людських цінностей; потреби самопізнання та всебічного самовдосконалення; ознайомлення учнів з основними принципами та закономірностями життєдіяльності людини в природному та соціальному середовищах, спрямованими на збереження життя і зміцнення здоров'я; ознайомлення учнів з основними принципами, шляхами й методами та моделями поведінки в небезпечних ситуаціях; навчання учнів методам самозахисту в умовах загрози для життя, методам самооцінки та контролю поведінки; розвиток життєвих навичок учнів, спрямованих на заохочення, дотримання здорового способу життя; – зростання дружних, творчих стосунків між учнями школи, які беруть участь у виконанні спільних проектів, розвиток комунікативних навичок, вміння вирішувати спірні питання, виробляти спільну точку зору; – можливість взаємодії в процесі виконання проекту із позашкільними установами, підприємствами, організаціями, встановленню нових ділових контактів, що надає більшу можливість для отримання інформації по тематичі проекту; – можливість використання проектів різного типу, особливо творчих, пригодницьких, ігрових, рольово-ігрових, спортивних тощо

Провідна роль у вирішенні зазначеної проблеми належить учителю, який усвідомлює необхідність цілеспрямованої діяльності щодо збереження життя і зміцнення здоров'я, спроможний ефективно сприяти формуванню безпечної поведінки підрастаючого покоління. Таким чином, введення у шкільні навчальні плани курсу «Основи безпеки життєдіяльності» та «Основи здоров'я» дозволило зосередити увагу на підготовці вчителя, що володіє необхідною професійною компетентністю педагогічної діяльності щодо формування безпечної поведінки підлітків [7; 2].

Водночас аналіз теорії та практики показав, що в дослідженнях, присвячених культурі, корекції безпечної поведінки недостатньо уваги приділяється розкриттю педагогічних умов формування культури безпечної поведінки школярів. Також залишаються маловивченими питання аналізу обставин середовища життєдіяльності дітей, при яких формування культури безпечної поведінки відбувається ефективніше. Кожна з умов, що забезпечує формування культури безпечної поведінки школярів цілком самостійна в силу своєї специфіки та призначення, але свій потенціал вони розкривають найбільш повно лише в сукупності.

Висновок. Таким чином, підґрунтям для формування безпечної поведінки є система взаємопов'язаних наукових і емпіричних знань, умінь і навичок, що необхідні для формування мотиваційно-вольового, змістовного, операційного компонентів готовності студентів до культури безпечної поведінки.

Список літератури:

1. Неведомська Є. Формула здоров'я: сторінка методиста / Є. Неведомська // Основи здоров'я та фізич. культура. – 2007. – № 5. – С. 20-23.
2. Васильєва Р. Ю. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук «Підготовка майбутніх вчителів до формування безпечної поведінки підлітків», Житомир-2010. – 21 с.
3. Горащук В. П. Теоретичні підходи до формування культури здоров'я школярів / В. П. Горащук // Безпека життєдіяльності. – 2005. – № 5. – С. 58–61.
4. Тополя Л. В. Активні форми навчання у вищій школі / Л. В. Тополя // Didactics of mathematics: Problems and Investigations. – 2006. – № 26. – С. 65–69.
5. Арустамов Е. А. «Безпека життєдіяльності» підручник під ред. Вид-во «Дашков. К», 2001 р.
6. Скляр В. Ф. Здоров'я учнів і навчальний процес. – Педагогічна скарбниця Донеччини – 1997 – № 2. 7. Таранова О., Челах Г. Система роботи здоров збереженого навчального процесу // Завуч. – 2008. – № 19-20.
7. Богданова Г. Підготовка вчителів до формування в учнів життєвих навичок / Г. Богданова // Здоров'я та фізична культура. – 2007. – № 9. – С. 6–7.
8. Єресько О. Особливості змісту шкільного предмета «Основи здоров'я» / О. Єресько // Безпека життєдіяльності. – 2005. – № 2. – С. 56-59.
9. Маркова А. К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте: пособ. [для учителя] / А. К. Маркова. – М.: Просвещение, 1983. – 95 с.
10. Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти» від 20 квітня 2011 р. № 462.
11. Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» від 23 листопада 2011 р. № 1392.

Сиротюк О.А.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ КУЛЬТУРЫ БЕЗОПАСНОГО ПОВЕДЕНИЯ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотация

В статье раскрыто формирование безопасного поведения подрастающего поколения, навыков поведения в опасных ситуациях разного происхождения, стойкой мотивации относительно безопасной жизнедеятельности и здорового образа жизни, согласно законам. Указано на систему взаимосвязанных научных и эмпирических знаний, умений и навыков, которые необходимы для формирования мотивационно-волевого, содержательного, операционного компонентов готовности студентов к культуре безопасного поведения.

Ключевые слова: поведение, культура, безопасное поведение, волевая сфера, безопасность.

Syrotuk O.A.

Pereyaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University
named after Hryhorii Skovoroda

FUTURE TEACHERS OF TECHNOLOGIES HAVE PEDAGOGICAL TERMS OF FORMING OF CULTURE OF SAFE BEHAVIOR

Summary

In the article revealed the formation of safe behaviour of rising generation, skills of behaviour in hazardous situations of different origin, proof motivation in relation to safe vital activity and healthy way of life, according to laws. Indicated the system of related scientific and empiric knowledge, abilities and skills, which are needed for forming of motivational-volitional, substantial, operational components of students' readiness to the culture of safe behaviour.

Keywords: behaviour, culture, safe behaviour, volitional sphere, safety.